

Eiropas Inovāciju akts un bioekonomika – ko no tā var iegūt Latvijas meža nozare?

Māris Liopa, Zemeunvalsts.lv

Eiropas Komisija 2026. gada septembrī ir pieņēmusi Eiropas Inovāciju aktu, kura mērķis ir stiprināt inovāciju vienoto tirgu un palīdzēt zinātniskajiem sasniegumiem veiksmīgāk pārtapt komerciālos produktos un pakalpojumos. Šis izaicinājums ir īpaši aktuāls meža bioekonomikas nozarē, kur jaunu, uz koksni vai bioloģiskiem resursiem balstītu inovāciju ieviešanai tirgū ir nepieciešamas apjomīgas investīcijas fiziskajā infrastruktūrā, turklāt process ir saistīts ar augstu tehnoloģisko un tirgus risku.

Daudzi daudzsološi meža nozares projekti nespēj pārvarēt tā dēvēto "nāves ieleju" jeb *valley of death* – posmu starp sākotnējo pētniecību un komerciālu dzīvotspēju, jo trūkst publiskā finansējuma, bet privātie investori, protams, nevēlas riskēt. Lai risinātu šos un citus strukturālos šķēršļus, Eiropas Inovāciju akts piedāvā risinājumus. Pirmais ir saskaņots Eiropas pētniecības un attīstības iepirkumu ietvars, kas ļaus publiskajam iepirkumam kļūt par inovāciju dzinējspēku, radot tiesisko skaidrību un kritisko investīciju masu, lai jaunās tehnoloģijas ātrāk nonāktu tirgū un pārvarētu pārrobežu barjeras. Otrs ir Eiropas mēroga intelektuālā īpašuma novērtēšanas sistēma, kas atvieglos piekļuvi finansējumam, kas balstīts uz intelektuālo īpašumu, un izveidos vienotu tirgu intelektuālā īpašuma aktīvu komercializācijai.

Organizācijas *EFI Bioregions* un Eiropas Investīciju bankas pētījumi apliecina, ka meža nozares projekti bieži saskaras ar sarežģītu regulējumu, sadrumstalotu īpašumtiesību struktūru un ierobežotu piekļuvi finansējumam. Lai veiksmīgi attīstītu inovācijas, nepieciešama integrēta pieeja, kas ietver ne tikai finansējumu, bet arī atvērtas infrastruktūras izmantošanu, stratēģiskas partnerības, skaidru regulējumu un jaunu starpnozarju prasmju apguvi. Tāpat būtiska loma ir "zaļajam publiskajam iepirkumam", kurā valsts un pašvaldību iestādes var izmantot savu pirktspēju, lai radītu pieprasījumu pēc bioekonomikas produktiem.

Ko no tā var iegūt un izmantot mūsu meža nozare?

Latvija ir mežu lielvalsts ar spēcīgu tradicionālo kokrūpniecību, taču augstākas pievienotās vērtības bioekonomikas produktu attīstība joprojām ir sākumposmā. Eiropas Inovāciju akts sniedz konkrētus instrumentus, ko Latvijas meža un mežsaimniecības nozare varētu izmantot savā labā.

Pirmkārt, tā būtu inovāciju t.s. "nāves ielejas" pārvarēšana ar valsts atbalstu.

Latvijas pētniekiem un jaunuzņēmumiem, kas izstrādā inovatīvus bioekonomikas produktus, piemēram, koksnes ķīmijas produktus, jaunus iepakojuma materiālus vai meža digitālos risinājumus, jaunais Eiropas pētniecības un attīstības iepirkumu ietvars ļaus piesaistīt publisko finansējumu agrīnā stadijā. Valsts un pašvaldības var kļūt par pirmajiem klientiem, kas testē un iegādājas šos produktus, samazinot privāto investoru riskus.

Otrs instruments būtu intelektuālā īpašuma pārvēršana kapitālā. Tradicionāli bankas meža nozarē vislabāk saprot materiālos aktīvus - meža zemi, kokmateriālus, tehniku. Jaunā ES mēroga intelektuālā īpašuma novērtēšanas sistēma dos iespēju Latvijas zinātniekiem un komersantiem izmantot savus patentus un tehnoloģiskos izgudrojumus kā nodrošinājumu kredītu vai investīciju saņemšanai. Tas pavērs ceļu finansējuma piesaistei bez nepieciešamības ieķīlāt fiziskos īpašumus.

Nākošais nosacījums ir Zaļā publiskā iepirkuma integrācija, lai Latvijas valsts iestādes un pašvaldības varētu aktīvāk izmantot zaļos iepirkumus, lai mērķtiecīgi dotu priekšroku vietējiem, ilgtspējīgiem un biobāzētiem risinājumiem, piemēram, koka konstrukciju izmantošanai publiskajās ēkās vai biobāzētiem materiāliem ceļu būvē. Kā rāda citu Eiropas reģionu pieredze, piemēram, Katalonijā un Zēlandē, tas ne tikai palīdz sasniegt klimata mērķus, bet arī tieši stimulē reģionālo ekonomiku.

Ļoti svarīga ir starptautiskā sadarbība un eksporta tirgi. Tā kā Inovāciju akts harmonizē noteikumus visā Eiropā, Latvijas uzņēmumiem būs vieglāk mērogot savus risinājumus un piedalīties

citā ES valstu publiskajos iepirkumos. Tas ļaus maziem Latvijas inovatoriem ātrāk iziet starptautiskajā tirgū un atrast stratēģiskos partnerus lielākos ES reģionos.

Būtiska ir nepieciešamība pēc jaunām starpnozarju prasmēm. Lai Latvija pilnvērtīgi izmantotu šīs iespējas, nozarei un izglītības iestādēm ir jāiegulda cilvēkkapitālā. Nepieciešami speciālisti, kuri orientējas gan mežsaimniecībā un biotehnoloģijās, gan finanšu instrumentos, intelektuālā īpašuma tiesībās un moderno iepirkumu procesos.

Kopumā Eiropas Inovāciju akts piedāvā Latvijas meža nozarei tiesisko un finansiālo "aizmuguri", lai pārietu no vienkāršas izejvielu eksportēšanas uz zināšanās un augstajās tehnoloģijās balstītu bioekonomiku.

Zaļā iepirkuma piemēri - Katalonijas un Zēlandes pieredzes adaptācija Latvijā

Organizācijas *EFI Bioregions* pētījums par Kataloniju un Zēlandi Nīderlandē rāda, ka valsts un pašvaldību iepirkumi var kalpot kā spēcīgs katalizators bioekonomikas tirgus izveidei, pirms vēl produkti kļuvuši komerciāli pašpietiekami.

Katalonijas modelis ir fokusēts uz vietējo meža resursu integrēšanu reģionālajā ekonomikā, īpaši publiskajā būvniecībā un enerģētikā. Šī pieeja parāda, kā ar iepirkuma kritērijiem var pieprasīt noteiktu daļu vietējas izcelsmes koksnes materiālu izmantošanu pašvaldību ēku renovācijā vai būvniecībā, tādējādi tieši atbalstot vietējos mežsaimniekus un zāģētavas.

Nīderlandes modelis vairāk koncentrējas uz augstākas pievienotās vērtības biobāzētiem materiāliem un aprites ekonomiku, kur publiskajos iepirkumos, piemēram, ceļu infrastruktūrā vai pilsētvides labiekārtošanā, priekšroka tiek dota materiāliem, kas aizstāj fosilos resursus - biokompozīti vai biobāzēts asfalts.

Kā to adaptēt Latvijā?

Latvijā ir labi attīstīta Zaļā publiskā iepirkuma (ZPI) sistēma, taču tajā joprojām dominē vienkāršoti kritēriji, piemēram, energoefektivitāte vai LED spuldzes. Lai adaptētu abu reģionu pieredzi, Latvijā būtu jāievieš obligāti koka konstrukciju un

bioloģisko materiālu kvotas publiskajās ēkās. Pašvaldību bērnodārzu, skolu vai biroju būvniecībā iepirkuma nolikumā būtu jānosaka minimālais koksnes īpatsvars nesošajās konstrukcijās vai iekšējā apdarē.

Latvijā ir jāpāriet no "zemākās cenas" uz "dzīves cikla izmaksu" aprēķinu. Tas ļautu iepirkumos uzvarēt inovatīviem vietējiem koksnes produktiem, kas sākotnēji ir dārgāki, bet kuru oglekļa pēdas nospiedums ir mazāks un kalpošanas laiks – ilgāks.

Mums ir jāizmanto centralizētie valsts iepirkumi kā inovāciju platforma. Piemēram, VAS "Latvijas valsts meži" vai valsts autoceļu uzturētāji varētu veikt pilotiepirkumus jauniem, Latvijā izstrādātiem biokompozītiem žogiem, ceļa zīmju stabiem vai koksnes izcelsmes materiāliem.

Intelektuālā īpašuma vērtēšana

Viena no lielākajām meža bioekonomikas jaunuzņēmumu problēmām ir tā, ka tradicionālais finanšu sektors – bankas - neprot novērtēt nemateriālos aktīvus. Ja jaunuzņēmumam ir unikāls koksnes ķīmijas patents, bet nav savas rūpnīcas vai meža zemes, bankas to uzskata par pārāk augsta riska klientu un kredītu neizsniedz.

Eiropas Inovāciju akts ievieš harmonizētu ES mēroga intelektuālā īpašuma vērtēšanas sistēmu, kas šo situāciju mainīs pēc dažiem pamatprincipiem. Tiks izveidoti vienoti, juridiski atzīti noteikumi, kā noteikt finansiālo vērtību patentiem, preču zīmēm un tehnoloģiskajiem procesiem visā ES. Tas nozīmē, ka Latvijas bankas vai investīciju fondi varēs paļauties uz standartizētu metodiku, lai aprēķinātu, cik vērts ir uzņēmuma izgudrojums. Noteikumi ļaus izmantot patentus un tehnoloģijas kā oficiālu nodrošinājumu (ķīlu) banku aizdevumiem. Valsts garantiju fondi, tādi kā *Altum* Latvijā, varēs sniegt garantijas, balstoties uz šo intelektuālā īpašuma vērtējumu.

Tiks izveidota digitāla platforma, kurā uzņēmumi varēs viegli pārdot, licencēt vai iznomāt savus intelektuālā īpašuma aktīvus citu Eiropas valstu ražotājiem. Latvijas zinātnieki, kuri izstrādājuši

jaunu metodi celulozes pārstrādei, varēs to droši un caurskatāmi licencēt lielam Skandināvijas vai Vācijas iepakojuma ražotājam.

Inovāciju "nāves ieleja" Latvijas meža nozares jaunuzņēmumos

"Nāves ieleja" ir kritisks posms jaunuzņēmuma dzīvē, kad zinātniskais atklājums laboratorijā jau ir veikts, taču produkts vēl nenes peļņu un tā mērogošanai ir nepieciešamas milzīgas investīcijas fiziskajā infrastruktūrā -ražotnē un iekārtās. Meža bioekonomikā šī problēma ir daudz smagāka nekā, piemēram, IT nozarē, jo IT jaunuzņēmumam pietiek ar datoru un serveri, turpretim bioekonomikas uzņēmumam ir vajadzīgas reālas rūpnīcas un iekārtas, lai pārstrādātu tonnām koksnes.

Latvijas zinātnieki un jaunuzņēmumi ir ļoti veiksmīgi valsts vai ES pētniecības grantu, piemēram, *LIAA* vai *Horizon Eiropa* piesaistē, lai izstrādātu prototipus laboratorijas līmenī. Problēma sākas brīdī, kad grants beidzas. Lai uzbūvētu pirmo pilotrūpnīcu, ir vajadzīgi vairāki miljoni eiro. Riska kapitāla fondi Latvijā bieži izvairās no šādiem "smagajiem" jeb *deep-tech* projektiem, jo atmaksāšanās periods nav īstermiņa un tehnoloģiskie riski ir augsti.

Latvijā trūkst atvērtā tipa *pilot-scale* pārstrādes mezglu, kur jaunuzņēmumi varētu saražot savu produktu eksperimentālās partijas, piemēram, dažus simtus kilogramu jauna koksnes kompozītmateriāla, lai parādītu to potenciālajiem pircējiem Eiropā. Pašlaik uzņēmumiem ir pašiem jāpērk dārgas iekārtas vai jāmēģina īrēt laboratorijas ārvalstīs.

Meža īpašnieki, tradicionālie kokrūpnieki un augsto tehnoloģiju jaunuzņēmumi Latvijā bieži darbojas izolēti. Tradicionālā kokrūpniecība, kas gūst labu peļņu no zāģmateriālu vai granulu eksporta, ir piesardzīga attiecībā uz investīcijām nepārbaudītos, augsta riska bioķīmijas projektos, kā dēļ vietējais kapitāls jaunuzņēmumiem bieži vien paliek nesasniedzams.

Eiropas Inovāciju akts un *EFI Bioregions* rekomendācijas uzsver, ka valstij ir aktīvi jāatbalsta tieši šīs atvērtās koplietošanas laboratorijas - t.s. *open-access scaling facilities* - un jāizmanto publiskie iepirkumi, lai garantētu pirmo pasūtījumu skaitu

uzņēmumiem, kas atrodas "nāves ielejas" vidū, padarot tos pievilcīgākus privātajiem investoriem.

Avoti: EFI un Eiropas Savienības ekonomikas un inovāciju informācijas vietnes